

**МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИ ӨНУКТҮРҮҮДӨ МААЛЫМАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫН
РОЛУ**

Асанбекова Чынар Максумовна, улук окутуучу, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, Кыргыз тили кафедрасы, Кыргызстан, Бишкек ш. e-mail: mevlana.chinara@gmail.com

Джунусалиев Назарбек Джалалбекович, студент, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, Электроника жана телекоммуникация институту, Кыргызстан, Бишкек ш. E-mail: nazarbekdzunusaliev@gmail.com

Аннотация: Макалада мамлекеттик тилди санариптештирүүдөгү көйгөйлөрү жана алардын чечүү жолдору, санариптештирүү доорундагы мамлекеттик тилди илим жана техника багытында өнүктүрүү жолдору жана мүмкүнчүлүктөрү ошону менен бирге мамлекеттик тилде дардалган электрондук ресурстарды жана веб сервистерди иштеп чыгуу жолдору каралды. Ошону менен бирге санариптештирүү - кыргыз тилин өнүктүрүүнүн негизги каражаты экендиги, ал үчүн тилибизди заманбап технологиялар менен ар тараптуу пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү ишке ашырылып жаткандыгы учкай баяндалат. Мамлекеттик тилде иш кагаздарынын жүргүзүлүшү да негизги максаттардан экендигин көрүүгө болот, бул боюнча автордун көз караштары кыскача айтылат.

Өзөктүү сөздөр: мамлекет, өнүгүү, санарип, технология, тил, сервис, заманбап, илим, техника, ресурс.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Асанбекова Чынар Максатовна, ст. преподаватель, Кыргызский Государственный университет им. И.Раззакова, кафедра Кыргызского языка, Кыргызстан, г. Бишкек. e-mail: mevlana.chinara@gmail.com

Джунусалиев Назарбек Джалалбекович, студент, Институт электроники и телекоммуникаций, Кыргызский Государственный университет им. И. Раззакова, Кыргызстан, г. Бишкек. e-mail: nazarbekdzunusaliev@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы цифровизации государственного языка и их решения, пути и возможности развития государственного языка в сфере науки и технологий в эпоху цифровых технологий, а также способы развития электронных ресурсов и веб-сервисов на государственном языке. В то же время кратко описывается, что цифровизация является ключевым инструментом развития кыргызского языка, для чего используются возможности для всестороннего использования нашего языка с современными технологиями. Видно, что одна из основных задач - ведение учета на государственном языке, мнения автора по этому поводу обобщены.

Ключевые слова: страна, развитие, цифровизация, технология, язык, сервис, современное, наука, технологии, ресурс.

ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE LANGUAGE

Asanbekova Chynar Maksutovna, Senior Lecturer, Kyrgyz State University named after I. Razzakova, Department of the Kyrgyz Language, Kyrgyzstan, Bishkek. e-mail: mevlana.chinara@gmail.com

Dzhunusaliev Nazarbek Dzhahalalbekovich, student, Institute of Electronics and Telecommunications, Kyrgyz State University named after I. Razzakova, Kyrgyzstan, Bishkek. e-mail: nazarbekdzunusaliev@gmail.com

Annotation: The article discusses the problems of digitalization of the state language and their solutions, ways and opportunities for the development of the state language in the field of science and technology in the era of digital technologies, as well as ways of developing electronic

resources and web services in the state language. At the same time, it briefly describes that digitalization is a key tool for the development of the Kyrgyz language, for which opportunities are used for the comprehensive use of our language with modern technologies. It can be seen that one of the main tasks is keeping records in the state language, the author's opinions on this matter are generalized.

Keywords: country, development, digitalization, technology, language, service, modern, science, technology, resource.

Дүйнө жүзүндө маалымат технологиялары пайда болгондон тарта илим жана техникада чоң өнүгүүлөр пайда болду. Бул технологиялар илимдин баардык тармагына өз таасирин тийгизип жаткан учуру. Мамлекеттик тилди инновациялык деңгээлге жеткирүүдө жана өркүндөтүүдө маалымат технологияларын пайдалануу жана колдонуу талабы келип чыгууда. Буга чейин дээрлик ишти илгерлетүү максатында Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясы эне тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасынын алкагында заманбап технологияга кыргыз тилин шайкеш келтириш үчүн 4 иш чара пландалып, тендер жарыяланган. Конкурста «УЛУТ Софт» ЖЧКсы жеңүүчү болуп тандалып, иш жүрүп баштаган. Бекитилген план боюнча «Бал тил» колдонмолор сериясы катары коомчулукка берилди. Бул мобилдик колдонмолор сериясы, кенири тараган мобилдик чөйрө аркылуу башталгыч класс жана мектепке чейинки курактагы балдарга кыргыз тилин оңой үйрөтүү максаты менен иштелип чыкты. Колдонмолордо мобилдик чөйрөнүн интерактивдик өзгөчөлүгү болгон оюндар, анимациялар жана аудио кенири колдонулуп, балдардын кыргыз тилин үйрөнүүгө болгон кызыгуусун жогорулатуу көздөлдү. Продукттар «Балтил 1» жана «Бал тил 2» аталышы менен Android жана iOS платформаларына тиешелүү порталдарда жарыяланды.[5]

Ошондой эле мамлекеттик тилди билүү деңгээлин аныктоонун бирдиктүү системасы – «Кыргыз-тест» долбоору алкагында Президентке караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия тарабынан «Кыргыз тили, Мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер үчүн» окуу куралы иштелип чыкты. Бул окуу куралынын максаты мамлекеттик кызматкерлерге аталган тестке даярдануусуна жана кыргыз тилин жеңил үйрөнүүсүнө шарт түзүү болуп саналат. Окуу куралында камтылган сабак жана көнүгүүлөрдү веб жана мобилдик колдонмо аркылуу интернет айдынына жайгаштыруу максаты менен «Тилтест» кыргыз тилин үйрөнүү платформасы иштеп чыкты. Бул платформа www.tiltest.kg дарегине жайгаштырылды.[4]

Мындан сырткары, кыргыз тилин табигый түрдө иштетүүчү программалык аппараттарды иштеп чыгып, жасалма интеллект негизинде кыргыз тилин толугу менен түшүнгөн жана кыргыз тилинде сүйлөгөн бир жасалма интеллектке жетүү иш-чараларынын алгачкысы болуп тексти үнгө айландыруучу программалык аппарат иштелип чыкты.

Бул Кыргызстан тарыхында алгачкы жасалма интеллект принцибинде иштеген программалык аппарат. Кыргыз тилиндеги санарип тексттерди табигый үнгө айландырып, башкача айтканда, берилген кыргыз тилиндеги текстти табигый үн менен окуп, колдонуучуларга текстти оңой жана ыкчам түшүнүүсүнө жардамчы ролун аткарат. Бул программа кийинки этаптарда текстти үнгө айландыруу учурунда интонация жана эмоция элементтерин да камтуусу күтүлүүдө. Кийинки тепкич үндү текстке айландыруу иштери алгылыктуу жүрүүдө. [6]

"Microsoft" корпорациясынын Борбордук Азия боюнча жетекчиси Татьяна Телегина маалымдаган. Анын айтымында, "Windows-7" жана "Office-2010" компьютердик программалар жыйындысы үчүн 2 жылдын аралыгында 200 миң сөз кыргыз тилине которулуп чыкты. Эске салсак, "Windows-7" дүйнөнүн 45 тилине гана которулган, эми кыргыз тили да алардын арасына кирди. Албетте, бул көрүнүш биринчи кезекте англис же орус тилин билбеген кыргыз тилдүү колдонуучуларга ыңгайлуулук жаратат. [7]

Ал эми жогорку окуу жайларында кыргыз тилинде электрондук окуу куралдарын

жана дээрлик окуу китептерин түзүүдө көйгөйлөр кездешпей койбойт. Инженердик билим берүүдө сөздүктөрдү толук жыйындысы иштелип чыкпаганы дагы чоң көйгөй жаратууда.

Дээрлик кыргыз тилин илим менен техниканын тили кылуу үчүн учурда веб порталдар жана веб сайттардагы маалыматтарды кыргыз тилинде жайгаштыруудагы одоно кеткен каталар дагы коомчулукта чоң талкуу жаратууда. Деги эле жеке ишкердик компаниялардын жана башка уюмдардын веб сайттары жана электрондук кызматтарында кыргыз тилин тейлөө тилине кошулбагандыгы дагы кейиштүү абалга алып келүүдө. [1]

Мамлекеттик тилде кызматтарды маалыматтар базаны түзүүдө “Улут Софт” компаниясы алгылыктуу иштерди аткарып жатканы баарыбызга маалым болуп келүүдө атап өтсөк discovery.org “Кыргыз Республикасынын расмий туристтик маалымат сайты”, airport.kg Өлкөбүздүн аба босогосунун расмий сайты жана башка маалыматтык базаларды жана порталдарды бүгүнкү күндө ишке киргизүүдө. Албетте, бул дагы болсо мамлекеттик тилди санариптештирүүгө өз салымын кошуп жатканын айтсак болот.

Санариптештирүү – бул кыргыз тили аркылуу да башка тилдерди үйрөнүүгө чоң таасирин тийгизет. Башкача айтканда, дүйнөлүк мааниси бар тилдерди үйрөнүүдө, колдонууда кыргызча программалар иштелип чыккан. Алсак, алардын ичинен 1998-2000-жылдары Страбург шаарында Европа биримдигинин (ЕБ) алдындагы тил боюнча саясат бөлүмү иштеп чыккан “Европа тил портфолиосу” кыргызча “Европа тил куржуну” деген программаны өзгөчө бөлүп көрсөтсөк болот. Албетте, бул программаны колдонгон студент кайсы жерде жүргөндүгүнө карабастан тил үйрөнүүсүнө жакшы өбөлгө түзөт. Бул боюнча адистер “Алтын көпүрө” аталыштагы окуу топтомун сунуштап жатышат. Менин көз карашымча аталган окуу топтомдун методикалык өзгөчөлүктөрүнүн орду, ролу бир топ деңгээли жакшы. Менин негизги айтатын деген максаттарымдын бири бул мамлекеттик тилде иш кагаздарын жүргүзүү ишмердүүлүгү болуп саналат. Албетте, эгемендүүлүккө ээ болгондон бери кыргыз тилинде иш кагаздары пайдаланып келе жатат. Бирок, мамлекетибиздеги мыйзам чыгарууда, Өкмөттүн жана сот бийлигинин күндөлүк ишинде мамлекеттик тилди тегиз-мүлдө, туташ-текши колдонуу керек. Тилекке каршы, мамлекетибиздеги көп иш кагаздары адегенде расмий тилде даярдалат. Бул дагы өкүнүчтүү да, кейиштүү да көрүнүш. Мына ушул талуу маселелерди чечүү үчүн КРнын Коопсуздук кеңешинин 2018-жылдын 14-декабрындагы №2 чечими менен жактырылган “Санарип Кыргызстан 2019-2023” санариптик трансформациянын концепциясын жана Кыргыз Республикасынын Президентинин 2019-жылдын 11-январындагы №1 Жарлыгын ишке ашыруусу боюнча улуттук комиссия тарабынан олуттуу жана салмактуу аракеттер башталды [1]. Алсак, мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана өркүндөтүү багытында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бир топ иш-чаралар аткарылууда. Алардын бир багытында иш кагаздарынын бардык түрлөрүнү мамлекеттик тилде иштеп чыгуу жана аларды андан кийин бардык ведомстволордун сайттарына, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын ачык окуу-билим алуу порталына Word жана PDF форматында жайгаштыруу жана дагы мамлекеттик жана муниципалдык кызмат орундарында талапкелерди мамлекеттик тилди билүүсүнүн деңгээлин “Кыргызтест” программасы боюнча иштери жанданууда [5]. Ошентсе да учурда кыргыз тилин колдонуу чөйрөсүн кеңейтүүдө, биринчи кезекте мамлекеттик башкаруу, иш кагаздарын жүргүзүү жана кесиптик коммуникация чөйрөсүндө, ошондой эле атайын жана жогорку билим берүү системасында коомчулук күткөндөй жакшы жагына карай өзгөрүүлөр талаптагыдай болбой жатат. Мамлекеттик тилде жарандык маанидеги айрым документтер (арыз, өмүр баян, тил кат, түшүнүк кат ж.б.) кыргыз тилинде мурунтан эле колдонулуп келсе да учурда бирдиктүү иш аракеттер болбой жатат. Иш аракеттер болсо да башкача айтканда иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү курстары уюштурулат, бирок ойдогудай натыйжа бербей келет. [2]

Заманбап технологиялар өнүгүп-өскөн заманда тил билген, тилдин улуулугун, байыркылыгын, тазалыгын сактаган адам жогору баага ээ. Мына ушундай баалуулукту сактоодо кыргыз тили да санариптештирүүнүн каражаты десек жаңылышпайбыз. Ошону

менен бирге санариптик жана медиа-маалыматтык сабаттуулукту өнүктүрүү курч маселелердин бири болуп калды. Маалыматтык технологияларды эне тилде өнүктүрүү боюнча 2020-жылды “Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы” деп жарыялаганы дагы негизги максаттардан болуп саналат. Президент белгилегендей, өлкөнүн бардык региондорунда, бүткүл өлкөнүн масштабында жаңы технологияларды колдонуп, өнүгүү темпине жаңы дем берүү керек. Бул ааламдашуу алкагында эне тилди өнүктүрүүдөгү негизги миссиялардын бири болуп саналат. Ошондуктан, “Өлкөнү санариптештирүү – бүгүнкү күндүн талабы болуп жатат. Ал биздин жарандар үчүн мурда болуп көрбөгөн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүдө адам фактору жоюлат. Бул коррупциялык элементтерди жок кылат”, - деп белгилеп кетти. Ал эми санарип технологиялар жашоонун бардык тармактарына кирет. Билим берүү, медицина, бизнес, туризм, сот жана укук коргоо органдарынын ишине санариптик инфраструктура артыкчылыктуу тартипте киргизилет. Тактап айтканда, санарип аалам менен адамдын байланышы учурга чейин машиналар гана түшүнгөн программалык коддор аркылуу жүргүзүлсө, эми азыр жасалма интеллект менен биргеликте машиналардын адамдын табигый тилин түшүнүп (анализ), ага иреттүү, түшүнүктүү жооп берүүсү (синтез) эч кимди таң калтырбаган табигый фактыга айланууда. Жогоруда айткан жасалма интеллект дегенге түшүндүрмө берсек, учурда күнүмдүк жашообузда технологиянын, өзгөчө компьютерлердин кеңири колдонулушу “адамзаттын санарип аалам менен болгон мамилеси” деген жаңы түшүнүктү айтабыз. [6]

Адабияттар

1. Ишекеев Н. “Кыргыз тили – санариптештирүүнүн каражаты” [Текст] / №3 (241), 2019-ж. 28-март, 8-бет.
2. Сарылбекова З. Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүдө грамматиканы окутуунун ыкмалары. [Текст] / Эл агартуу №11-12, 2018-ж., 5-бет.
3. 2019-жыл – “Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы” / 2019-ж. 24-январь ”Кыргыз тили” гезити, 2-бет.
4. Эсенов А. Маалымат технологиялары жана мамлекеттик тил.”Кыргыз тили” гезити №2, 5-бет.
5. КР Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиясынын веб сайты [Электрондук ресурс]// Режим доступа: <http://tilclub.kg/#backtotop>
6. Мамбетсадыкова Н.Э., Мусаева Н.Э. Проблемы развития государственного языка / Н.Э. Мамбетсадыкова, Н.Э. Мусаева // Известия Кыргызского государственного технического университета им. И.Раззакова. №3 (51). 2020. С. 238-240
7. Исмаилов А.У. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда жаңы технологияларды колдонуунун методикалык негиздери / Исмаилов А.У.// Известия Кыргызского государственного технического университета им. И.Раззакова. №1 (41). 2017. С. 160-165